

ЎЗБЕКИСТОН АЛОҚА ВА АХБОРОТЛАШТИРИШ АГЕНТЛИГИ
ТОШКЕНТ АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ

Ахборот технологиялари факультети

Электрон тижрат кафедраси

Магистратуранинг 5A523601 - «Электрон тижрат» мутахассислиги учун

«Электрон тижратнинг меърий-ҳуқуқий асослари»

фанидан тажриба ишларини бажариш бўйича

УСЛУБИЙ КЎРСАТМАЛАР

ТОШКЕНТ - 2007

Тузувчилар:

Р.Ҳ.Ҳамдамов - ТАТУ, т.ф.д., профессор,

О.Ялгашев – ТАТУ, ассистент.

5А523601 - «Электрон тижорат» магистратура мутахассислиги учун «Электрон тижоратнинг меърий-ҳуқуқий асослари» фанидан тажриба ишларини бажариш бўйича услубий кўрсатмалар.

«Электрон тижоратнинг меърий-ҳуқуқий асослари» фанидан тажриба ишларини бажариш бўйича услубий кўрсатмалар кафедра мажлисида кўриб чиқилди ва тасдиқланди. (2007 йил 20 декабр 10 - сонли баённома).

Кафедра мудири _____ т.ф.д., проф. Ҳамдамов Р.Ҳ.

Услубий кўрсатмалар Тошкент ахборот технологиялари университети Ахборот технологиялари факультетининг илмий-услубий кенгашида муҳокама қилинган ва чоп этишга тавсия этилган.

200__ йил «___» _____. ____ – сонли баённома

Бу услубий кўрсатмаларнинг мақсади «Электрон тижоратнинг меёрий-ҳуқуқий асослари» фани бўйича ўтказилган маъруза дарсларидан олинган назарий билимларни мустаҳкамлаш ҳамда соҳа бўйича меёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар билан ишлаш ва уларни яратиш бўйича амалий кўникмаларни ҳосил қилишдан иборатдир.

Ушбу услубий кўрсатмаларда талабалар ривожланган давлатлар мисолида электрон тижоратнинг меёрий-ҳуқуқий базасини ўрганиш масалалари билан танишиб, ушбу соҳада янги меёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини яратиш бўйича тажриба ишларини амалга оширишади.

Биринчи тажриба иши электрон тижоратнинг меёрий-ҳуқуқий ҳужжатларига бағишланган ва ривожланган давлатлардаги электрон тижоратнинг меёрий-ҳуқуқий ҳужжатларининг таҳлилини бажариш талаб қилинади.

Иккинчи тажриба иши электрон тижоратни меёрий-техник таъминланишига бағишланган ва ривожланган давлатлардаги электрон тижоратнинг меёрий-техник таъминланиши таҳлилини бажариш талаб қилинади..

Учинчи тажриба ишида электрон тижорат соҳасида сертификатлаш ва лицезиялаш муаммолари таҳлилини олиб бориш талаб этилади. Электрон тижорат соҳасида сертификатлаш ва лицезиялаш муаммолари тўғрисидаги ҳужжатнинг лойиҳасининг структурасини ва мундарижасини ишлаб чиқиш керак бўлади.

Тўртинчи тажриба иши компьютер жиноятларига бағишланган ва ривожланган давлатлардаги электрон тижорат соҳасидаги компьютер жиноятларига қарши меёрий ҳуқуқий ҳужжатларнинг таҳлилини бажариш талаб қилинади.

Бешинчи тажриба ишда Интернет тизимида электрон тижорат соҳаси хавфсизлигини таъминловчи стандартлар ҳақидаги таҳлилини бажариш талаб қилинади.

Олтинчи тажриба ишида электрон тижорат соҳасида янги меёрий-ҳуқуқий ҳужжатнинг лойиҳасини ишлаб чиқаришга бағишланган, бу ҳужжатнинг муҳимлигини асослаш ва ҳужжатнинг структурасини ва мазмунини яратиш талаб этилади.

Тажриба ишларини бажариб, талабалар ҳисобот доирасида электрон тижоратнинг меёрий-ҳуқуқий ҳужжатлари твсифини, янги яратилган ҳужжатлар лойиҳаларини, алгоритмларнинг дастурий амалга оширилиш натижаларини ҳамда улар бўйича тақдимот материалларини келтиришлари талаб қилинади.

№	Тажриба иши номи	бет
1.	Ривожланган давлатлар мисолида электрон тижоратнинг меёрий-ҳуқуқий базасини ўрганиш	5
2.	Ривожланган давлатлар мисолида электрон тижоратнинг меёрий-техник таъминотини ўрганиш	6
3.	Электрон тижорат соҳасида сертификациялаш ва лицензиялаш муаммолари тахлили.....	7
4.	Ривожланган давлатларда компьютер жиноятлари бўйича электрон тижоратнинг меёрий-техник ҳужжатларининг тахлили	9
5.	Интернет тармоғида электрон тижоратнинг ахборот хавфсизлиги бўйича стандартлар тахлили	10
6.	Электрон тижоратнинг янги меёрий-ҳуқуқий ҳужжати лойиҳасини яратиш.....	11

1 - Таъриба иши

Мавзу: “Ривожланган давлатлар мисолида электрон тижоратнинг меърий-ҳуқуқий базасини ўрганиш” (4 соат)

Мақсад:

Ривожланган давлатлар мисолида электрон тижоратнинг меърий-ҳуқуқий базаси билан танишиш ва уларни тизимга солиш, бу масалаларни ўрганиш электрон тижоратнинг замонавий технологияларини ривожлантириш ва жорий этишда алоҳида аҳамият касб этади.

Масаланинг қўйилиши:

Жаҳондаги ривожланган мамлакатларнинг электрон тижоратнинг меърий-ҳуқуқий базалари таҳлилларига қўйилган вазифаларни бажариш, ҳар бир таҳлил қилинган ҳужжатга боғлиқ.

Жаҳондаги ривожланган мамлакатлардаги электрон тижоратнинг меърий-ҳуқуқий қуйидаги қонунлар мисолида таҳлил қилиш мумкин:

- Ахборотлаштириш ҳақида;
- Телекоммуникация ҳақида;
- Электрон тижорат (савдо) ҳақида;
- Электрон рақамли имзо ҳақида;
- Электрон ҳужжатайрибошлаш ҳақида;
- Автоматлаштирилган банк тизимида маълумотлар хавфсизлиги ҳақида;
- Электрон тўловлар ҳақида;
- Стандартлаштириш ҳақида;
- Электрон архивлар ҳақида;
- Шахсий маълумотлар хавфсизлиги ҳақида;
- Давлат харидлари ҳақида;
ва бошқалар.

Тавсиялар:

Лаборатория ишини бажаришда ривожланган давлатларнинг веб саҳифаларида эълон қилинган амалдаги меърий-ҳуқуқий ҳужжатларидан фойдаланиш мумкин (масалан: gov.uz, gov.ru, gov.sg).

Адабиётлар:

1. Нир Вулкан. Электронная коммерция. М.: «Интернет-трейдинг», 2003, - 296 с.
2. М.Арипов и др. Основы Интернет. Ташкент, “Университет”, 2002.
3. И.Т.Балабанов. Электронная коммерция. Учебное пособие для вузов. М.:2001.
4. И.Успенский. Энциклопедия интернет-бизнеса. 2001.

Ўзбекистон Республикаси қонунлари:

1. «Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқий ҳимояси тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 06.05.1994 й.
2. «Телекоммуникациялар тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 20.08.1999 й.
3. «Ахборотлаштириш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 11.12.2003 й.
4. «Электрон рақамли имзо тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 11.12.2003 й.
5. «Электрон тижорат тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 29.04.2004 й.

6. «Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 29.04.2004 й.
7. «Электрон тўловлар тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 16.12.2005 й.
8. «Автоматлаштирилган банк тизимида ахборотни муҳофаза қилиш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 04.04.2006 й.
9. «Стандартлаштириш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 28.12.1993 й. Бу қонунга Ўзбекистон Республикасининг 26.05.2000й. № 82-II қонунига мувофиқ ўзгартиришлар киритилган,

Интернет манбалар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг «Электрон тижоратни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» 30.01.2007 й. № 21 қарори. // www.ictcouncil.gov.uz.
2. 2003-2010 йилларда давлат бошқарувида электрон технологияларни жорий этиш Дастури. // www.uzinformat.com.uz.
3. Евроосиё виртуал университети - <http://virtual-university-eurasia.org/>

2 - Тажриба иши

Мавзу: «Ривожланган мамлакатлар мисолида электрон тижоратнинг меъёрий техник таъминотини ўрганиш»
(3 соат)

Мақсад:

Ривожланган мамлакатлар мисолида электрон тижоратнинг амалдаги меъёрий техник таъминланишини ўрганиш, электрон тижорат соҳасидаги стандартларни амалда қўллашдаги муаммоларни ечишда асосий роль ўйновчини ўрганиш.

Масаланинг қўйилиши:

Ривожланган мамлакатлардаги электрон тижоратнинг меъёрий техник таъминланишини таҳлил қилиш, таҳлил қилинган ҳар бир ҳужжатни вазифасини ўрганиш.

Тавсия:

Ривожланган мамлакатлардаги электрон тижоратнинг меъёрий техник таъминланишини қўйидаги маълумотларни электрон айрибошлашда қўлланиладиган маълум стандартлар ёрдамида таҳлил қилиш мумкин:

- ГОСТ 6.20.1 — 90 (ИСО 9735 — 88 «Савдони бошқаришдаги электрон маълумот алмашиш (ЭДИФАКТ). Синтактик қойда»;
  - ГОСТ 6.20.2 — 91 (ИСО 7372 — 86) «Ташқи савдо маълумотлари элементлари»;
  - ГОСТ 34.301 — 91 (ИСО 6429 — 88) «Ахборот технологияси. 7- ва 8-битли кодлаштирилган символлар йиғиндаси. Бошқарувчи функциялар»;
  - ГОСТ 34.302 — 91 (ИСО 8859 — 2 — 87) «Ахборот технологияси. 8-битли бирбайтли кодлаштирилган график символлар мажмуи. Лотин алфавити # 2»;
  - ГОСТ 28803-90 (ИСО 6523 — 84) «Маълумот алмашиш. Ташкилотларни идентификациялаш структураси»;
  - ГОСТ Р 34.303 — 92 (ИСО 4873 — 86) «8-битли кодлаштирилган символлар тўплами. Маълумот алмашишдаги ва қайта ишлашдаги»;
  - ГОСТ Р ИСО/МЭК 6937 — 93 «Ахборот технологияси. Матн юбориш учун кодлаштирилган график белгилар. Лотин алфавити».
- ва бошқалар.

Адабиётлар:

1. Нир Вулкан. Электронная коммерция. М.: «Интернет-трейдинг», 2003, - 296 с.
2. М.Арипов и др. Основы Интернет. Ташкент, “Университет”, 2002.
1. И.Т.Балабанов. Электронная коммерция. Учебное пособие для вузов. М.:2001.
2. И.Успенский. Энциклопедия интернет-бизнеса. 2001.

Ўзбекистон Республикаси қонунлари:

1. «Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқий ҳимояси тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 06.05.1994 й.
2. «Телекоммуникациялар тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 20.08.1999 й.
3. «Ахборотлаштириш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 11.12.2003 й.
4. «Электрон рақамли имзо тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 11.12.2003 й.
5. «Электрон тижорат тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 29.04.2004 й.
6. «Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 29.04.2004 й.
7. «Электрон тўловлар тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 16.12.2005 й.
8. «Автоматлаштирилган банк тизимида ахборотни муҳофаза қилиш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 04.04.2006 й.
9. «Стандартлаштириш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 28.12.1993 й. Бу қонунга Ўзбекистон Республикасининг 26.05.2000й. № 82-II қонунига мувофиқ ўзгартиришлар киритилган,

Интернет манбалар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг «Электрон тижоратни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» 30.01.2007 й. № 21 қарори. // www.ictcouncil.gov.uz.
2. 2003-2010 йилларда давлат бошқарувида электрон технологияларни жорий этиш Дастури. // www.uzinfocom.uz.
3. Евроосиё виртуал университети - <http://virtual-university-eurasia.org/>

3 - Тажриба иши

«Электрон тижорат соҳасида сертификация ва лицензиялаш муаммолари таҳлили» (3 соат)

Мақсад:

Электрон тижорат соҳасида лицензиялаш ва сертификатлаштириш масалаларини ўрганиш ва ундаги муаммоларни аниқлаш.

Масаланинг қуйилиши:

Ривожланган давлатлардаги электрон тижорат соҳасида лицензиялаш ва сертификатлаштириш масалаларини таҳлил қилиш ва уларни ўрганиш.

Тавсия:

Электрон тижорат соҳасида лицензиялашнинг ва электрон тижоратга киришдаги дастурий-техник востаси сифатидаги, асосий меъёрий-ҳуқуқий базаси бўлиб «Алоҳидаги иш

кўринишларни лицензиялаш ҳақидаги» ва «Халқаро маълумот алмашишда қатнашиш ҳақидаги» қонунлар ҳисобланади.

Электрон тижорат соҳасида лицензиялаш меъёрий-ҳуқуқий базасининг ва электрон тижоратни бошқариш воситаси асосини «Хизмат кўрсатишни лицензиялаш ҳақида» ва «Халқаро ахборот алмашишда қатнашиш тўғрисида» қонунлари ташкил қилади.

Электрон тижорат соҳасида лицензиялаш меъёрий-ҳуқуқий базасининг ва электрон тижоратни бошқариш воситаси асосини «Хизмат кўрсатишни лицензиялаш ҳақида» ва «Халқаро ахборот алмашишда қатнашиш тўғрисида» қонунлари ташкил қилади.

Истемолчиларни ахборот хизматлари билан таъминлаш хизматларини лицензиялаш, фойдаланувчини статуси ҳамда ахборотга эга бўлган даражасига боғлиқ бўлади.

Сертификатлаш тўғрисида гапирилганда, стандартлаштириш тўғрисида ҳам айтилиши керак бўлади. Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш биргаликда умумий фойдаланувчига истемольчиларнинг талабига жавоб беришга хизмат қилади.

Адабиётлар:

1. Нир Вулкан. Электронная коммерция. М.: «Интернет-трейдинг», 2003, - 296 с.
2. М.Арипов и др. Основы Интернет. Ташкент, «Университет», 2002.
3. И.Т.Балабанов. Электронная коммерция. Учебное пособие для вузов. М.:2001.
4. И.Успенский. Энциклопедия интернет-бизнеса. 2001.

Ўзбекистон Республикаси қонунлари:

1. «Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқий ҳимояси тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 06.05.1994 й.
2. «Телекоммуникациялар тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 20.08.1999 й.
3. «Ахборотлаштириш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 11.12.2003 й.
4. «Электрон рақамли имзо тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 11.12.2003 й.
5. «Электрон тижорат тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 29.04.2004 й.
6. «Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 29.04.2004 й.
7. «Электрон тўловлар тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 16.12.2005 й.
8. «Автоматлаштирилган банк тизимида ахборотни муҳофаза қилиш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 04.04.2006 й.
9. «Стандартлаштириш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 28.12.1993 й. Бу қонунга Ўзбекистон Республикасининг 26.05.2000й. № 82-II қонунига мувофиқ ўзгартиришлар киритилган,

Интернет манбалар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг «Электрон тижоратни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» 30.01.2007 й. № 21 қарори. // www.ictcouncil.gov.uz.
2. 2003-2010 йилларда давлат бошқарувида электрон технологияларни жорий этиш Дастури. // www.uzinfocom.uz.
3. Евроосиё виртуал университети - <http://virtual-university-eurasia.org/>

4 - Тажриба иши

Мавзу: « Ривожланган давлатлар компьютер жиноятлари бўйича электрон тижоратнинг меърий-техник хужжатларини тахлили »
(3 соат)

Мақсад:

Электрон тижорат соҳасидаги ҳуқуқбузарлик билан курашишдаги стратегик йўлни аниқлаш мақсадида компьютер ҳуқуқбузарликларни тахлилини ўтказиш.

Масаланинг қуйилиши:

Электрон тижорат соҳасига катта зарар келтираётган компьютер ҳуқуқбузарлақларнинг ва шу соҳадаги келтираётган компьютер ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги меъёрий ҳуқуқий хужжатларнинг олиб бориш.

Тавсия:

Қуйидаги компьютер ҳуқуқбузарлик соҳасидаги асосий тахлили олиб бориш керак:

- Электрон тижорат соҳасига киришда хавфсизликнинг таъминланишида стратегик йўли;
- Электрон тижорат соҳасига киришда хавфсизликнинг таъминланишида ташкилий саволлар;
- Электрон тижорат соҳасига киришда хавфсизликнинг таъминланишидаги меъёрий-ҳуқуқий таъминланиши;
- Электрон тижорат соҳасидаги маълумотлар хавфсизликнинг таъминланишида дастури-техник асослари

Адабиётлар:

1. Нир Вулкан. Электронная коммерция. М.: «Интернет-трейдинг», 2003, - 296 с.
2. М.Арипов и др. Основы Интернет. Ташкент, “Университет”, 2002.
3. И.Т.Балабанов. Электронная коммерция. Учебное пособие для вузов. М.:2001.
4. И.Успенский. Энциклопедия интернет-бизнеса. 2001.

Ўзбекистон Республикаси қонунлари:

1. «Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқий ҳимояси тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 06.05.1994 й.
2. «Телекоммуникациялар тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 20.08.1999 й.
3. «Ахборотлаштириш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 11.12.2003 й.
4. «Электрон рақамли имзо тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 11.12.2003 й.
5. «Электрон тижорат тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 29.04.2004 й.
6. «Электрон хужжат айланиши тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 29.04.2004 й.
7. «Электрон тўловлар тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 16.12.2005 й.
8. «Автоматлаштирилган банк тизимида ахборотни муҳофаза қилиш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 04.04.2006 й.
9. «Стандартлаштириш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 28.12.1993 й. Бу қонунга Ўзбекистон Республикасининг 26.05.2000й. № 82-П қонунига мувофиқ ўзгартиришлар киритилган,

Интернет манбалар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг «Электрон тижоратни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» 30.01.2007 й. № 21 қарори. // www.ictcouncil.gov.uz.
2. 2003-2010 йилларда давлат бошқарувида электрон технологияларни жорий этиш Дастури. // www.uzincom.uz.
3. Евроосиё виртуал университети - <http://virtual-university-eurasia.org/>

5 - Тажриба иши

« Интернет тармоғида электрон тижоратнинг ахборот хавфсизлиги бўйича стандартлар таҳлили» (5 соат)

Мақсад:

Республикада Интернет тизимидаги электрон тижорат соҳаси маълумотлар хавфсизлигини таъминлаш стандартларини яратиш ва ишга тушириш мақсадида, халқаро стандартларни таҳлилин олиб бориш.

Масаланинг қўйилиши:

Интернет тизимидаги электрон тижорат соҳаси маълумотлар хавфсизлигини таъминлаш халқаро стандартларни таҳлилин олиб бориш.

Тавсия.

Қуйидаги маълумотларни хавфсизлигини таъминлаш соҳасидаги халқаро стандартларни таҳлил қилиниши керак бўлади.

- «Камалак (Радужная) серияси», ўзида мужассам қилган «АҚШ мудофаа вазирлиги компьютер тизимларини хавфсизлиги критериялари» («Лимон (Оранжевая книга) китоб», 1983 йил) ва ишончли тармоқлари учун уларнинг и их интерпретацияси «Қизил китоб», 1987 йил) ва маълумотлар базасини бошқариш тизими «Пушти (Розовая книга) китоб», 1991 йил).
- «Ахборот технологиялари хавфсизлигининг Европача критериялари» (Франция, Германия, Голландия, Буюк Британия, 1991 йил).
- Бошқарувчи ҳужжатлар (БХ) Россия Давтехкомиссияси (1992 йил), маълумотларни рухсатсиз мурожатдан ҳимоя масалаларига бағишланган ва қуйидаги БХ лардан иборат “Ҳисоблаш техникаларининг востиларини рухсатсиз мурожат дан маълумотларни ҳимоялаш коцепцияси” , “Ҳисоблаш техника воситалари. маълумотларни рухсатсиз мурожат дан ҳимоялаш. Маълумотларни рухсатсиз мурожат дан ҳимоялаш кўрсаткичлари”; “Автоматлаштирилган тизимлар. Ахборотларни рухсатсиз мурожатдан ҳимоялаш”; “Автоматлаштирилган тизимларни синфлаш ва маълумотларни ҳимоялаш талаблари”; “Ишлаб чиқаришни ташкиллаштиришнинг вақтинчалик ҳолати, таёрлаш ва маълумотларни ҳимоялаш дастурий ва техник воситаларидан фойдаланиш”, АТ ва ХТнинг дастурий ва техник воситаларидан фойдаланишда рухсатсиз мурожат; “Ахборотларни рухсатсиз мурожатдан ҳимоялаш. Атамалар ва Таърифлар”
- «Ахборот технологиялари хавфсизлигининг федераль критериялари» (Стандартлар ва технологиялар АҚШ миллий институти, АҚШ миллий хавфсизлиги агентлиги, 1992 йил).
- «Ахборот технологиялари хавфсизлигининг канада критериялари» (Центр безопасности ведомства безопасности связи Канады, 1993 год).

«Ахборот технологиялари хавфсизлигини баҳолаш умумий критериялари» (Стандартлаштириш халқаро ташкилоти, АҚШ стандартлар ва технологиялар миллий институти, АҚШ миллий хавфсизлик агентлиги, Буюк Британия, Канада, Германия, Франция, ва Голландия ташкилотлари; халқаро стандарт - 1999 йил) ва бошқалар - янгилар.

Адабиётлар:

5. Нир Вулкан. Электронная коммерция. М.: «Интернет-трейдинг», 2003, - 296 с.
6. М.Арипов и др. Основы Интернет. Ташкент, “Университет”, 2002.
1. И.Т.Балабанов. Электронная коммерция. Учебное пособие для вузов. М.:2001.
2. И.Успенский. Энциклопедия интернет-бизнеса. 2001.

Ўзбекистон Республикаси қонунлари:

1. «Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқий ҳимояси тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 06.05.1994 й.
2. «Телекоммуникациялар тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 20.08.1999 й.
3. «Ахборотлаштириш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 11.12.2003 й.
4. «Электрон рақамли имзо тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 11.12.2003 й.
5. «Электрон тижорат тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 29.04.2004 й.
6. «Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 29.04.2004 й.
7. «Электрон тўловлар тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 16.12.2005 й.
8. «Автоматлаштирилган банк тизимида ахборотни муҳофаза қилиш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 04.04.2006 й.
9. «Стандартлаштириш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 28.12.1993 й. Бу қонунга Ўзбекистон Республикасининг 26.05.2000й. № 82-II қонунига мувофиқ ўзгартиришлар киритилган,

Интернет манбалар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг «Электрон тижоратни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» 30.01.2007 й. № 21 қарори. // www.ictcouncil.gov.uz.
2. 2003-2010 йилларда давлат бошқарувида электрон технологияларни жорий этиш Дастури. // www.uzinfocom.uz.
3. Евроосиё виртуал университети - <http://virtual-university-eurasia.org/>

6 - Тажриба иши

«Электрон тижоратнинг янги меърий-ҳуқуқий ҳужжати лойиҳасини яратиш»
(4 соат)

Мақсад:

Электрон тижорат соҳасида янги меърий-ҳуқуқий ҳужжатни ишлаб чиқишдаги методикаси билан танишиш.

Масаланинг қўйилиши:

Электрон тижоратда янги меъёрий-хуқуқий ҳужжатнинг лойиҳасини ишлаб чиқиш. Бу ҳужжатни ишлаб чиқарилишини асослаш. Ҳужжатнинг структурасини ва мазмунини ишлаб чиқиш.

Электрон тижорат соҳасидаги ҳужжат лойиҳасини қуйидаги меъёрий-хуқуқий базалар мисолида ишлаб чиқиш:

- Ахборотлаштириш ҳақида;
- Телекоммуникация ҳақида;
- Электрон тижорат (савдо) ҳақида;
- Электрон рақамли имзо ҳақида;
- Электрон ҳужжатайрибошланиш ҳақида;
- Автоматлаштирилган банк тизимида маълумотлар хавфсизлиги ҳақида;
- Электрон тўловлар ҳақида;
- Стандартлаштириш ҳақида;
- Электрон архивлар ҳақида;
- Шахсий маълумотлар хавфсизлиги ҳақида;
- Давлат харидлари ҳақида;
ва бошқалар.

Тавсия:

Лаборатория ишини бажаришда давлат веб саҳифаларида эълон қилинган ривожланган давлатларнинг амалдаги меъёрий-хуқуқий ҳужжатларидан фойдаланиш мумкин (масалан: gov.uz, gov.ru, gov.sg).

Адабиётлар:

3. Нир Вулкан. Электронная коммерция. М.: «Интернет-трейдинг», 2003, - 296 с.
4. М.Арипов и др. Основы Интернет. Ташкент, “Университет”, 2002.
5. И.Т.Балабанов. Электронная коммерция. Учебное пособие для вузов. М.:2001.
6. И.Успенский. Энциклопедия интернет-бизнеса. 2001.

Ўзбекистон Республикаси қонунлари:

1. «Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқий ҳимояси тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 06.05.1994 й.
2. «Телекоммуникациялар тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 20.08.1999 й.
3. «Ахборотлаштириш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 11.12.2003 й.
4. «Электрон рақамли имзо тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 11.12.2003 й.
5. «Электрон тижорат тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 29.04.2004 й.
6. «Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 29.04.2004 й.
1. «Электрон тўловлар тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 16.12.2005 й.
2. «Автоматлаштирилган банк тизимида ахборотни муҳофаза қилиш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 04.04.2006 й.
3. «Стандартлаштириш тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 28.12.1993 й. Бу қонунга Ўзбекистон Республикасининг 26.05.2000й. № 82-II қонунига мувофиқ ўзгартиришлар киритилган,

Интернет манбалар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг «Электрон тижоратни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» 30.01.2007 й. № 21 қарори. // www.ictcouncil.gov.uz.